

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Радослав Петков Рачев

на дисертационен труд за получаване на образователна и научна степен „доктор” в научна област: 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.6. Право (Търговско право)

Тема на дисертационния труд: „Институтът на непреодолимата сила в търговското право”, с автор **Виолета Кирилова Владова-Иванова**, докторант на самостоятелна подготовка в к/ра „Правни науки“ при Икономически университет – Варна

I. Обща информация

Рецензията се изготвя въз основа на Заповед № РД-06-643 от 09.03.2018 г., на Ректора на Икономически университет – Варна за назначаване на научно жури и Решение на проведено първо заседание на научното жури от 15.03 2018 г. Предоставени са всички необходими документи и материали, съобразно Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника за неговото прилагане (ППЗРАСРБ). Изготвилният рецензията е дългогодишен преподавател по Търговско право и Право в туризма в ИУ- Варна.

II. Данни за докторанта

Докторантката е завършила юридическото си образование през 1997 г. в Икономически университет – Варна. През 1998 г. е постъпила на работа като асистент в Икономически университет – Варна. От 1998г. до настоящия момент е преподавател в същото висше учебно заведение. През годините е заемала длъжностите асистент, старши асистент и главен асистент. Към момента, предвид изискванията на ЗРАСРБ, заема длъжност асистент. Докторантът Виолета Владова-Иванова има научни интереси в областта на

търговското право, трудовото право и осигурителното право, със съответни научни публикации в посочените области, както и участие в редица издания на учебна литература (учебници и учебни помагала)

III. Данни за докторантурата

Виолета Владова-Иванова е зачислена със Заповед на Ректора № РД 17-1503 от 01.06.2016г. в докторантура на самостоятелна подготовка за срок от три години (от 26.05.2016 г. до 26.05.2019 г.), към катедра „Правни науки“ в Икономически университет – Варна, научна област 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.6. Право, докторска програма „Търговско право“. Докторантката е изпълнила изцяло и предсрочно индивидуалния докторантски план. Предсрочно е завършила и представила проекта на дисертационен труд „Институтът на непреодолимата сила в търговското право“. Той е обсъден на заседания в първичното звено – катедра „Правни науки“ при Икономически университет – Варна и е насочен за публична защита на 21.03.2018г. Въз основа на Решение на Факултетен съвет на ФСФ (Протокол №2 /07.03.2018 г.) са издадени заповеди на Ректора на ИУ – Варна: Заповед № РД 17-634 от 08.03.2018 г. за отчисляване на докторанта с право на защита и Заповед № РД-06-643 от 09.03.2018 г. за назначаване на научно жури.

Кандидатът за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ е изпълнил всички изисквания на ЗРАСРБ и Правилника за неговото приложение (ППЗРАСРБ), както и изискванията на ПУРПНСЗАД в ИУ – Варна, представил е и всички необходими документи и материали и може да се яви на защита на дисертационния труд.

IV. Данни за дисертационния труд

Темата на дисертационния труд избрана от Виолета Владова-Иванова е актуална и с изразено практическо значение. Въпреки, че разглежда един

класически правен институт и тематиката е позната в правната доктрина, тя е изследвана само в отделни аспекти и в различни периоди, при това преимуществено от гражданскоправна гледна точка. В този смисъл, липсва цялостно научно изследване на непреодолимата сила в контекста на търговското право. Представеният от докторантката дисертационен труд е именно такова комплексно монографично изследване и това обуславя неговата **актуалност**.

В своята научна разработка, дисертантът показва **задълбочено познаване на проблема и степента му на изследване в правната теория**. За целите на изследването са проучени, анализирани и използвани 125 български и чуждестранни литературни източници – 103 на кирилица (български и руски език) и 22 на латиница (английски и немски език), които коректно са цитирани в текста.

Докторантката е анализирала и относима към проблема съдебна и арбитражна практика в обем на 39 съдебни и арбитражни решения.

Представеният от докторантката дисертационен труд е в общ обем от 223 страници, като отделните части на разработката са сравнително съразмерни. **В структурно отношение** трудът е коректно представен и се състои от увод, три глави, заключение, приложения, списък с използваната литература. Удачно са изведени след използваната литература и списък на използваните в дисертационното изследване нормативни актове и списък на проучените и използвани съдебни и арбитражни решения. Структурата на изследването е предопределена от поставените пред дисертанта изследователски задачи и е ориентирана към постигане на основната изследователска цел, поради което намирам, че е правилно замислена и построена, следвайки коректна логическа последователност.

В **увода** на дисертационният труд авторът е отделил внимание на актуалността на избраната проблематика, точно и коректно е посочил предмета и обекта на изследване, целта и научните задачи за нейното постигане, формулирал е изследователската теза и е изяснил методологическата основа. В дисертацията е използвана комбинация от разнообразни научни методи като: логически, системен, структурен, аналитичен, исторически, сравнителноправен, които са подходящо подбрани и съчетани за постигане на поставените цел и задачи.

В **глава първа** на изложението се разглежда развитието на учението за непреодолимата сила. Извършено е изследване на историческото развитие на института на непреодолимата сила – от генезиса на понятието в римското право, през оформянето на различни теории във връзка с неговото разбиране, до извеждането на съвременните концепции относно разглеждания правен институт. Безспорен акцент и принос в тази глава е не само направеният ретроспективен анализ, но и обширният сравнителноправен анализ с чуждестранните законодателни решения във Франция, Германия, Руската Федерация от една страна и в англо-саксонската правна система от друга, по повод непреодолимата сила. Направените от докторантката изводи в резултат от този анализ имат приносен характер, предвид възможността някои модели и нормативни решения да бъдат приложени при евентуално бъдещо усъвършенстване на търговскоправната ни регламентация. Друг съществен принос е извеждането за първи път в правната теория процесите на периодизация в развитието на института на непреодолимата сила в българското гражданско и търговско право.

Глава втора на дисертационния труд разглежда института на непреодолимата сила в съвременното българско търговско право. Авторът е отделил внимание на подхода и последователността на законодателя при

уредбата на непреодолимата сила в търговското право; изследване и систематизиране на квалифициращите признаци на непреодолимата сила и дискуссионните въпроси в правната доктрина свързани с тях; отграничаването на непреодолимата сила от други сходни правни понятия.

Способностите на дисертанта да извършва детайлен и задълбочен нормативен и критичен анализ тук се открояват в сравнение с другите части на изследването и са безспорно силна черта на дисертационния труд. В същото време, като известна слабост се очертава необходимостта да се акцентира повече върху научната критика, което би допринесло още в полза на този труд. Важен принос в тази глава са направените предложения *de lege ferenda* за промени в чл. 306 на ТЗ.

В глава трета са разгледани правните последици на непреодолимата сила за търговските договори и спецификите при прилагане на правния институт. Въз основа на направената систематика е разгърнато изложението в тази част от изследването, като е отделено внимание на спирането на изпълнението на задълженията и съответно- прекратяването на договора. Разгледано е и законовото задължение за уведомление на кредитора. Подобно на глава втора и при глава трета съществен принос са констатираните слабости в регламентацията на чл. 306 ТЗ и предложенията за тяхното преодоляване чрез законодателна промяна.

Заключението представя в синтезиран вид основните обобщения, изводи и заключения. Формулираните изследователски задачи са осъществени и целта на дисертационния труд е постигната.

V. Научни приноси

Формулирани са следните основни научни приноси и резултати, които по мое мнение, вярно отразяват постиженията на дисертационния труд:

- Дисертационният труд е първо цялостно изследване на института на непреодолимата сила в контекста на българското търговско право.
- Направено е систематизирано изследване на историческото развитие на института на непреодолимата сила.
- Изведена е периодизация в развитието на института в българското гражданско и търговско право.
- Сравнителното проучване и анализ е осъществено в две посоки:
а/ съпоставка с чуждестранни законодателни решения;
б/ с други правни институти и понятия.
- Систематизирани са квалифициращите белези на непреодолимата сила, регламентирани в ТЗ, представени са свързаните с тях дискуссионни моменти и са направени предложения за тяхното преодоляване.
- Обобщени и систематизирани са правните последици за договора при настъпване на непреодолима сила при изясняване на техните съществени характеристики и особености.
- Направени са съществени изводи и заключения, формулирани са конкретни предложения *de lege ferenda* за усъвършенстване на уредбата на непреодолимата сила в ТЗ. На основата на тези предложения е изготвен проект за изменение и допълнение на ТЗ в частта на чл. 306 ТЗ.

VI. Публикации по дисертационния труд и автореферат

По дисертационната тема са направени 5 научни публикации, от които една статия и 4 научни доклада. В тях са отразени основните научни резултати на дисертационното изследване.

Четири от публикациите са изцяло авторски, а един от научните доклади е изготвен в съавторство. За изготвената в съавторство научна разработка е представен разделителен протокол, в който е посочено участието на всеки от съавторите. Преценени в своята цялост, публикациите могат да се определят като достатъчни и отговарящи на изискванията.

Авторефератът отразява вярно и коректно целта, задачите, тезата, методологията и съдържанието на дисертационния труд.

VII. Критични бележки

Въпреки безспорните достойнства на представения научен труд, все пак към докторантката биха могли да бъдат отправени и някои бележки и препоръки. Искам да подчертая, че те в никакъв случай не променят преценката за дисертационното изследване като една сериозна и задълбочена разработка на високо научно ниво, а по-скоро са насочени към допълнително прецизиране. Сред по-съществените от тях мога да отбележа следните:

- Необходимостта да се акцентира повече върху научната критика в разработката;
- В отделни части преобладава описателния, за сметка на изследователския подход.
- Необходимо е още по-голяма прецизност при изчистване на стилистиката, включително намаляване на употребата на чуждици.

VIII. Въпроси към дисертанта

Независимо от коректния и относително обемен характер на изследването, остават и някои относително слабо застъпени моменти, които пораждаат въпроси.

- На базата на разгледаните чуждестранни законодателства какво от разрешенията, които тези законодателства дават, би могло да се

приложи в нашето търговско право по отношение института на непреодолимата сила?

- По какъв начин предлаганите нормативни промени по отношение института на непреодолимата сила следва да се обвържат и с такива промени спрямо други правни институти и в частност по отношение на т.н. „стопанска непоносимост“?

IX. Заключение

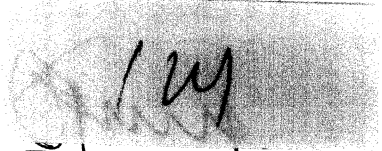
Изложеното в настоящата рецензия дава основание за положителна оценка на дисертационният труд на Виолета Владова-Иванова – „Институтът на непреодолимата сила в търговското право“.

Смятам, че представената дисертация е успешно осъществено и завършено научно изследване с традиционна структура и балансирано съдържание, чиито приноси и положителни моменти са значителни. Трудът отговаря напълно на изискванията на ЗРАСРБ и ППЗРАСРБ.

Препоръчвам на уважаемите членове на научното жури да присъдят на Виолета Кирилова Владова-Иванова образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.6. Право (Търговско право).

Варна, 9 май 2018г.

Подпис:

Доц. д-р Р. П. Рачев

РЕЦЕНЗИЯ

от Антон Кирилов Грозданов

доцент по научната специалност „Гражданско и семейно право (Търговско право)“,
05.05.08 – доктор по право

ВСУ „Черноризец Храбър“, Юридически факултет

Професионално направление: 3.6. „Право“

ОТНОСНО: Дисертационен труд на тема „ИНСТИТУТЪТ НА НЕПРЕДОЛИМАТА СИЛА В ТЪРГОВСКОТО ПРАВО“

Автор: Виолета Кирилова Владова – Иванова

Правно основание: Заповед № РД – 06-643/ 09.03.2018 на Ректора на ИУ-Варна

1. Виолета Кирилова Владова – Иванова, докторант на самостоятелна подготовка в докторска програма „Търговско право“ е представила за защита пред научно жури дисертационен труд на тема **„ИНСТИТУТЪТ НА НЕПРЕДОЛИМАТА СИЛА В ТЪРГОВСКОТО ПРАВО“**.

Научен консултант: проф. д-р Маргарита Бъчварова

Дисертацията в общ обем 223 страници е структурирана, както следва: Списък на използваните съкращения, Увод, Глава първа: Развитие на учението за непреодолимата сила; Глава втора: Институтът на непреодолимата сила в съвременното българско търговско право; Глава трета: Последици при настъпване на непреодолима сила; Заключение, Приложения и библиографска справка. Бележките под линия са 352 (триста петдесет и две).

По темата на дисертационния труд са разработени и публикувани 1 (една) научна статия и 4 (четири) научни доклади). Единият от докладите е публикуван в съавторство с научния консултант проф. д-р Маргарита Бъчварова (вж. с. 33-34 от автореферата).

2. Дисертационният труд има за предмет на изследване актуален и значим за правната теория и практика проблем – правната природа на непреодолимата сила в търговското право.
 - 2.1. В уводната част докторантът правилно и обосновано очертава актуалността, научната теза, обекта, предмета, целта и задачите на изследването. Използваните общи и специални научни методи са посочени коректно. В този смисъл особено се открояват историческият, сравнителноправният и критико-аналитичният методи.

2.2. Глава първа е посветена на развитието на учението за непреодолимата сила. Аналитично са проследени концепциите за същността на непреодолимата сила – от римското право до съвременното континентално и англосаксонско право.

Авторът частично е засегнал и международноправната уредба, която е еманация на дългогодишната търговска договорна практика. Счита, че съществени приноси елементи в тази част се съдържат в изследването на непреодолимата сила в държавите от континенталната правна система, по голямата част от които са и държави членки на ЕС (с.34-52).

Споделям твърдението, формулирано на страница 46, че цитирам „...от гледна точка определящите непреодолимата сила признаци, концепциите на френското и немското право до известна степен се доближават. Но съществената разлика е, че новата редакция на Френския граждански кодекс включва легално опеределение на понятието, докато немският законодател продължава да оставя дефинирането му на доктрината и съдебната практика.“

Счита, че съществен приносен елемент се съдържа и в извода, че принципът *pacta sunt servanda* е крайъгълен камък в договорното право на съвременните държави – както от англосаксонския, така и континенталния правен кръг. Но те по различен начин достигат до идеята за изключенията от този фундаментален принцип, необходими от гледна точка на справедливостта (с.64). Докторантът правилно е поставил акцента върху този принцип. Същност *pacta sunt servanda* е четвъртият основен правен принцип на международните търговски отношения, формулиран в Устава на ООН.

Намирам за навременно и полезно сравнителното разглеждане на непреодолимата сила от гледище на руското право (с.53 и сл.). Формулираните в тази връзка изводи са правилни и обосновани.

2.3. Глава втора е посветена на непреодолимата сила в съвременното търговско право – анализът логично се основава на определителната разпоредба на чл.306, ал.2 ТЗ.

В тази част докторантът разглежда от теоретична и практическа гледна точка особените правни белези (*differentia specifica*) на непреодолимата сила като сложен юридически факт. Изследването е сравнително добре структурирано и балансирано. Авторите тези са аргументирани – например извода, формулиран на страница 95, според който цитирам „...разпоредбата на чл.306, ал.2 ТЗ трябва да се тълкува разширително и за непреодолима сила следва да могат да се приемат и такива факти, които представляват съзнателен човешки акт.“ Такъв акт могат да бъдат например правилствените забрани, наложени след сключването на договора.

Намирам за особено полезен и с подчертан научно-приложен характер анализът на специфичните правни белези на непреодолимата сила в сравнение със случайното събитие и стопанската непоносимост.

В резултат на направения анализ докторантът формулира обосновано предложение *de lege ferenda*, насочено към изменение и допълнение на чл.306, ал.2 ТЗ. Добро впечатление прави проведената коректна полемика с други автори на съчинения по темата на дисертационния труд.

2.4. В глава трета са изследвани правните последици от възникването на непреодолимата сила през призмата на действащото българско гражданско и търговско законодателство, доктрината и съдебната и арбитражна практика. Проведената от

автора полемика с други автори по темата е коректна и обоснована – например несъгласието с научно становище, изразено на страница 146 досежно разгледаната теоретична възможност за дерогиране по договорен път на задължението за уведомяване на кредитора по см. на чл.306, ал.3 ТЗ.

Споделям формулираният на страница 162 извод, че цитирам „...законодателят признава важността на договора и на стремежа той да бъде съхранен, но същевременно отчита и интересите на страните по него, в светлината на променените от непреодолимата сила обстоятелства.“ Такава положителна оценка мога да дам и на следващият извод, формулиран с помощта на систематичното и функционално тълкуване на чл.306, ал.4 ТЗ (пак там).

Същата констатация може да бъде направена и по отношение на други авторски тези – например твърдението, че длъжникът може да бъде екскулпиран само, когато е налице причинна връзка между неизпълнението по търговска сделка и непреодолима сила (с. 141). Съществени приноси елементи с подчертана практическа стойност се установяват при разглеждане на непреодолимата сила във връзка със забавата на длъжника по см. на чл.306, ал.1, изр. второ ТЗ (с. 143-144). На страници 159 и 160 докторантът резонно и обосновано формулира предложение *de lege ferenda* досежно разпоредбата на чл. 306, ал.4 ТЗ. В този смисъл и чрез позоваване на научно становище с автор Соломон Розанис – докторантът по същество предлага спирането на изпълнението на задълженията и на свързаните с тях насрещни задължения да бъде обвързано не само със срока на събитието, а и с времето, необходимо за отстраняване на пряко свързаните с него последици.

Следва да бъде подкрепен и извода на страница 184. Докторантът основателно навежда, че не е възможно по договорен път да се изключи действието на чл.306 ТЗ и да се предвиди отговорност, дори когато неизпълнението е причинено от непреодолима сила. Всъщност, ако страните инкорпорират такава уговорка – тя ще бъде нищожна по см. на чл.26, ал.4 ЗЗД. В този смисъл няма съмнение, че нищожността може да бъде релевирана по всяко време.

- 2.5. В заключителната част докторантът отново концентрира вниманието на читателя върху фундаменталния изследователски проблем, а именно: правната същност на института на непреодолимата сила в търговското право., систематизират се научните резултати и направените във връзка с тях предложения *de lege ferenda*.
- 2.6. Представеният автореферат в обем от 34 (тридесет и четири) страници отговаря на нормативните изисквания. Съдържанието му е съобразено с дисертационния труд и правилно отразява основните му положения.
- 2.7. От приложената библиографска справка е видно, че докторантът е използвал по-голямата част от достъпната българска и чуждестранна специализирана литература.
3. По дисертационния труд могат да бъдат направени някои критични бележки и препоръки:
 - 3.1. В някои параграфи от глава първа трудът разкрива белези на учебник или учебно пособие, което в известна степен отдалечава изследването от дисертационния му характер – например пар. 3 (с. 67 и сл.).

- 3.2. Считаю, че позоваването на конкретни решения от съдебната и арбитражната практика, както и цитирането на отделни имена на автори трябва да бъде изнесено изцяло под линия.
- 3.3. Считаю, че заглавието на глава трета би трябвало да бъде следното: „Действие на непреодолимата сила“.
- 3.4. Считаю, че формулираното на страница 203 предложение de lege ferenda досежно чл.306, ал.3 ТЗ (подробни доводи за това са развити на с. 148), не е наложително. Няма съмнение, че задължението на длъжника за уведомяване в подходящ срок ще възникне от момента, в който той е узнал за възникването на непреодолимата сила – например за наложената правителствена забрана. Този извод се налага по тълкуване на определителната разпоредба на чл.306, ал.2. Принципът е, че непреодолимата сила трябва да е възникнала след сключването на договора. Или с други думи, смисловото тълкуване на това правило означава, че срокът за уведомяване тече от узнаването на това обстоятелство.
- 3.5. Струва ми се, че не може изобщо да се обсъжда хипотезата на т.нар. „банков фалит“ или т.нар. „особен надзор“. И в двете хипотези принципно няма основание да се говори за освобождаване от отговорност.
- 3.6. Намирам, че предложението de lege ferenda, формулирано в общ вид на страница 167 до голяма степен повтаря това на страница 160.
- 3.7. Считаю, че изобщо не може да се поддържат доводи за обратно действие на прекратяването на договора поради непреодолима сила – аналогично на действието на развалянето, тъй в този случай договорът се прекратява без вина на длъжника.

Отчитам сложността на проблематиката, предмет на дисертационното изследване, както и различните, понякога напълно изключващи се становища в изследваната област на правното познание.

Общата ми оценка за дисертационния труд е положителна. От съдържанието му се установяват научноприложни резултати, които представляват оригинален принос в науката.

Докторантът показва, че притежава задълбочени теоретични знания по съответната специалност и способност за самостоятелни научни изследвания.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Дисертационният труд на тема **„ИНСТИТУТЪТ НА НЕПРЕОДОЛИМАТА СИЛА В ТЪРГОВСКОТО ПРАВО“** отговаря на нормативните изисквания за придобиване на образователната и научна степен „доктор“, с оглед на което препоръчвам на Виолета Кирилова Владова – Иванова да се даде образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.6. Право, докторска програма „Търговско право“.

Варна, 25 април 2018

РЕЦЕНЗЕНТ:

/доц.

Грозданов/